

MINCIUNA – PARTE INTEGRANTĂ A FELULUI NOSTRU DE A FI?

Viorica POPA, conferențiar universitar, doctor,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Moldova

Abstract: *The article deals with a major and ever-present problem of any community – the lie. Being an extremely difficult and complex topic, as seen by the ancients, the lie is an exercise that is not devoid of utility for the spirit and mind, as it gives birth to the love for telling the truth. Approaches from the psychological, linguistic and social perspectives will demonstrate that the lie is an integral part, though unaccepted and dangerous, of our way of being.*

Keywords: *lie, truth, typology of lies, psychology of lies, consequences of lies.*

Cercetările moderne deschid o mare diversitate de perspective: reactualizează teorii, restructurează idei, facilitează accesul la interpretări multidisciplinare.

Omul, trecut prin fazele lui *homo primitivus*, *homo sapiens*, *homo creator*, evoluează în/prin noile direcții de cercetare. Omul își însușește mental lucruri, pe care apoi le transformă prin rațiune, în simbol. Acest comportament figurativ, cum menționează Elena Puha și Nicolae Stratone, este legat de limbaj, relevând aceeași aptitudine a omului de a exprima realitatea, de a și-o reprezenta [Puha *et alii* 1995: 113].

Mijloacele de exprimare utilizate modifică felul de viață, felul omului de a fi. În permanentă echilibrare, dezechilibrare, reechilibrare, omul își făurește norme, reguli, valori etc., pe de o parte, și își creează lumi imaginare, uneori construite pe ipoteze incorecte, din afirmații false, mincinoase, pe de altă parte.

Afirmația lui Virgil Iordache ni se pare elocventă: „Lumea fără minciună pare utopică, imposibilă” (Iordache). Mai mult, C. Cucuș va constata: „Se ajunge la ceea ce se poate numi *omul-minciună*, la omul inautentic, care trăiește în falsitate, aflat într-un fals relațional față de sine și față de alții” [Cucuș 1997: 18]. Astfel, minciuna deși construiește o realitate fictivă, contestată de/prin valori devine parte integrantă a felului nostru de a fi.

Ca alterare conștiință a adevărului, minciuna este promovată (apare) încă de copil, atunci când fabulează sau înfrumusețează realitatea, atunci când „își transformă trecutul în sensul trebuințelor sale” [Sillamy 1995: 198]. Categoriile minciunii la copii (minciuna din jurul simbolului „fructului oprit”, minciuna de imitație, minciuna de consens ș.a.) se îmbogățesc în timp și capătă caracter social, dar devin și o problemă a educației (a se observa, adolescentul minte pentru a face plăcere sau a evita o neplăcere, pentru a părea mai puternic sau mai bun, mai priceput etc.).

Despre caracterul complex al minciunii sunt convingătoare studii din varii domenii, ca etica, logica, psihologia, care au evidențiat-o ca expresie a conștiinței morale în dilemă; ca delict; ca expresie a tendințelor de autoapărare; ca expresie a nestructurării pe plan verbal a sensurilor responsabile, ca teamă de consecințe (de apărare) etc. (cf. [*ibidem*: 453; Cucuș 1997: 18-31]).

Printre primii autori, pentru care minciuna a trezit interes, au fost anticicii. Lor li se datorează determinarea caracterului multilateral, precum și taxonomia minciunii.

Sofocle, în „Filoctet”, abordează problema minciunii deja când în lumea greacă, după cum remarcă G. Liiceanu, „era instalată în politic vârsta istorică a minciunii” [Liiceanu 2006: 25]; dialogul dintre personajele principale, Neoptolem și Odiseu, demonstrează „pervertirea” esenței limbajului către minciună, către „faptul de a spune minciuni”:

„Neoptolem: Nu crezi că este degradant să spui minciuni?

Odiseu: Nu, dacă minciuna nu aduce salvarea”.

Un text la fel de inspirat, este și „Hippias Minor”, cu subtitlul „Despre minciună”, de Platon, care este văzut ca provocare dialectică, un dialog despre minciună, o glumă instruc-

tivă a lui Socrate, un joc pe muchie de cuțit cu problemele binelui și dreptății, o excursie ludică pe tărâmul paradoxului și sofismului (cf. Liiceanu 2006: 30). În lucrare surprindem numeroase adevăruri despre minciună: cei mincinoși se numără printre oamenii capabili și pricepuți; un om incapabil să mintă și ignorant n-ar putea fi un mincinos; omul bun e nu acela care săvârșește voluntar răul, ci acela care, putându-l săvârși prin competența sa, nu-l săvârșește datorită bunătății sale.

Consemnată doar în lucrarea *Refractationes*, în care însuși sfântul Augustin²³ își recitește și comentează opera, *Despre minciună* reprezintă un alt studiu scris din „prea mare dragoste de adevăr și dintr-o prea mare respingere a falsului” (*Refractationes*, I, 27), „o lucrare atât de trebuincioasă pentru viața de zi cu zi” (I, 1). Scriitorul latin nu numai clarifică noțiunile de minciună și mincinos (*un enunț fals, însoțit de voința de a înșela, e o minciună* (5), *cine mai degrabă e un mincinos – cel care spune ceva fals ca să înșele sau cel care spune ceva adevărat ca să înșele, câtă vreme unul știe sau socotește că spune ceva fals, iar celălalt știe și socotește că spune ceva adevărat* (IV)), dar abordează și problema falsității lucrurilor (*cineva minte sau nu minte trebuie judecat după modul său de a gândi, și nu după adevărul sau falsitatea lucrurilor însele* (III, 3)), evidențiază diversele categorii de minciuni, expuse concentrat și consecvent: I – *cea mai gravă, care trebuie evitată și de care trebuie să fugi cu orice preț – este cea în învățătura religioasă, minciună la care nimeni, în nicio împrejurare, nu trebuie să recurgă*; II – *cea care ar vătăma în mod nedrept pe cineva, ea este de așa natură încât nu e de folos nimănui, dar în schimb poate face rău cuiva*; III – *cea care, fiind de folos cuiva, dăunează altcuiva, fără însă a-i produce nici o plângere trupească*; IV – *cea rostită numai din plăcerea de a minți și a înșela – aceasta e minciuna propriu-zisă*; V – *cea spusă de cineva din dorința de a se face plăcut printr-o exprimare plăcută*; VI – *cea care nici nu aduce prejudicii nimănui și este de folos cuiva*; VII – *cea prin care nu se aduce nici un prejudiciu nimănui, dar care este de folos cuiva*; VIII – *cea care nici nu dăunează nimănui și este de folos cuiva pentru a-l feri de pângărirea trupească de felul celei menționate mai înainte* (XIV, 25). O notă distinctivă a minciunii, pe care o surprinde și o reiterează filosoful antic, este și că orice minciună duce la pierderea sufletului: *minciuna constituie o nedreptate și provoacă moartea sufletului, de aceea nu trebuie admisă pentru salvarea trecătoare* (VI, 9).

În spiritul antichității, G. Liiceanu își va începe eseuul „Despre minciună: surse clasice ale moralei” cu o dezbatere ce exprimă raportul dintre minciună, ca „lucru pur omenesc” și limba, caracterul limbii de a exprima minciuna: „Cum e cu puțință ca ceea ce e menit să deschidă, să exprime și să apropie să fie totodată capabil să ascundă, să provoace derută și să învrăjbească? [...] ... omul este liber și căzut, el poate la fel de bine să utilizeze limba fie pe linia adevărului, fie pe cea a minciunii. Minciuna nu poate fi de fapt înțeleasă decât ca moment negativ al libertății” (Liiceanu 2006: 12).

În studiul nostru ne propunem să abordăm minciuna din perspectivă psiho-, sociolingvistică, analizând minciuna prin prisma unui tezaur cultural cum sunt proverbele, expresiile frazeologice etc., construind structuri/câmpuri lingvistice spre a întregi ansamblul/ macrocontextul cultural/lingvistic al minciunii la poporul român.

Fiecare popor cult, scria C. Rădulescu-Motru, își are structura și evoluția sufletească proprii sieși, își are destinul său. Pentru poporul român, *minciuna* apare într-un variat mozaic:

- relațional (minciună-adevăr): *De la adevăr până la minciună e un lat de palmă; Minciuna umblă prin lume, iar dreptatea stă la un loc; Minciuna îți strică cinstea, adevă-*

²³ E. Cizek menționa: „Discursul augustinian constituie cântecul de lebedă al dialogului filosofic antic, elaborat la nivelul unei adevărate capodopere a genului”.

rul o întemeiază; Adevărul cu minciuna sunt ca și câinele și mâța; Adevărul de minciună se desparte, că nu-i place în spate s-o poarte; Minciuna înflorată valorează mai mult decât adevărul rău spus;

- malițios: Pentru o minciună se face moarte de om; Minciuna sparge și case de piatră;
- ludic: Cu glumele și cu minciunile se culeg toamna prunele; Spune la minciuni de fug prin casă;
- omniprezent: Minciuna umblă prin lume, iar dreptatea stă pe loc; Minciuna una pe alta se ajung; Minciuna a umblat cât a umblat, până i s-a înfundat; Cu o minciună boierească înconjură țara ungurească; Toarnă la minciuni de merg cu picioarele; Toate sunt soră cu minciuna; Vorbă multă nu e fără minciuni; Dă-i minciunii un avans de 24 de ore și nu o vei mai ajunge niciodată din urmă;
- fragil: Minciuna se afundă ca plumbul și iese ca frunza; Minciuna învinge, dar nu trăiește; Minciunile nu rămân descoperite multă vreme; Cu minciuna îți merge până la un timp; Minciuna nu merge departe;
- axiomatic: Mai bine să taci decât să spui neadevărul;
- narativ: Frumoasă poveste, dar mare minciună;
- comparativ: Cel ce ascultă la minciuni e ca cel ce paște la vânturi; Cine spune minciuni e ca și cel care fură; Cel mai mult mint cântăreții, îndrăgostiții și poeții; Adevărul cu minciuna sunt ca și câinele și mâța etc.

Semnificativ este și felul de reprezentare a minciunii (Minciuna are picioare scurte; Numai jumătate de picior are minciuna etc.), a mincinosului (Din gura mincinosului, nici adevărul nu se crede; Mincinosul când spune adevărul se bolnăvește; Mincinos pe mincinos nu poate înșela; Mincinosul încoronează fânțarul și-l mărește ca măgarul; Cel care spune minciună e ca și cel care fură; Cine se laudă că nu e mincinos trebuie crezut pe jumătate; Lauda mincinosului, bucuria nebunului; Cel cu minciuna se simte întotdeauna cu musca pe căciulă; Mincinosul se cunoaște pe față; Mincinosul face ziua noapte și noaptea zi; Mincinoșii încep prin a-i înșela pe alții, dar sfârșesc înșelându-se pe ei înșiși); precum și a consecințelor minciunii (Cu minciuna prânzești, dar nu și cînezii/ Cu minciuna prânzești, dar la cină își sar ochii; Cine mințește, lumea de el se ferește; Mincinosul mult pierde; Minciuna nu te duce la bine; Cine poartă plosca cu minciuni nu o duce bine; Cine spune minciună întâi obrazul își rușinează, iar apoi mai pre urmă sufletul își ucide etc.).

Elementele câmpului onomasiologic minciună dezvoltă sensuri denotative și conotative multiple, unele dintre acestea valorificând și transferul de domeniu în care, de obicei, funcționează:

Minciună	Expansiune lexicală	În raport cu +/- adevăr	scop/intenție	Caracter +/- real / realitate	Spațiu	Timp
Minciună	bacliu (reg.) scovardă vrăjitorie (fig. pop.) vrajă, vrăjire vrăjitură mandravelă (reg.) ștangă	- adevăr	a înșela	intenționat	regional popular	oricând
Fabulație	poveste	+/- adevăr	a prezenta fapte, întâmplări imaginare	+/- real	imaginar	

Neadevăr	falsitate inexactitate netemeinicie duplicitate fariseism Fățarnicie ipocrizie levantinism machiavelism ²⁴	- adevăr	a falsifica	+/- realitate + științific	pretutindeni	oricând
Invenție	Fantezie ficțiune închipuire creație	+/- adevăr	a imagina	- real - exact	pretutindeni	oricând
Născocire Năascoeală Născocitură	iznoavă (pop.)	+/- adevăr	a inventa a descoperi	+/- real	popular	
Scorneală Scornire Scornitură	fantezie inventare ticluire urzire (fig.)	- adevăr	a induce în eroare (= rea- voință)	- neștiințific	popular	
Isconditură	creație	+ adevăr	a se informa a afla un se- cret	- neștiințific	popular	
Basnă (înv.) Basnire		- adevăr	a scorni	- real	imaginar	
Balivernă Palavră (fam.) Brașoavă	fleac, nimic iloave (reg.) șoșoale (reg.) goangă (fam.)	+/- adevăr	a lipsi de im- portanță / te- mei	- științific + glumeț	popular	
Basm Poveste Fabulă		+/- adevăr	a nara / relata fapte, peripeții	+/- cult +/- real (+ alegorie)	imaginar	
Gogoasă (pl.) Tromboane		- adevăr	a exagera	+ intențio- nat	limitat	limitat
Vorbă (pop., fam.)	zvon veste știre informație iordan ²⁵ (arg.) dumă ²⁶ (arg.)	+/- adevăr	a exprima	+/- intențio- nat	popular familiar	oricând

Se poate observa că determinarea unei realități lingviale, precum este *minciună*, implică nu numai domeniul lingvistic, ci și logica, filosofia, psihologia, sociologia. Astfel,

- *acțiunile minciunii se identifică în: exprimă/se exprimă, informează, prezintă, narea-ză/relatează, descoperă, inventează, scornește, exagerează, induce în eroare, înșeală, lipsește de importanță etc.;*

²⁴ Șirul poate continua: *nesinceritate, perfidie, perversiune, prefăcătorie, viclenie, vicleșug, fățarnie, hâtrie, ipocris, ipocritism, prefăcanie, prefăcătură* etc. [Cobeț 2013: 1070].

²⁵ *A se ține de iordane = a minți; a umbla cu iordane = a spune vorbe goale, a se ține de lucruri neserioase.*

²⁶ *A da dume = a minți.*

- *conținutul minciunii este determinat în/prin*: absența totală a adevărului (*neadevăr, falsitate, inexactitate, netemeinicie* etc.), absență parțială a adevărului (*vorbă, zvon, veste, fantezie, inventare, ticluire* etc.);
- *spațiul și timpul minciunii*: imaginar (*basm, poveste, fabulă, basnă, basnire* etc.), popular/valoric (*balivernă, palavră, brașoavă, iscoditură, scornitură* etc.); omniprezent (*minciună, neadevăr, invenție, vorbă* etc.);
- *caracterul minciunii*: intenționat (*minciună, gogoasă, tromboane* etc.), neintenționat (*intenție, neadevăr, vorbă* etc.).

Remarcăm și aspectele legate de precizările speciale ale noțiunii, care o îmbogățesc și îi oferă valoare figurativă (de exemplu, *goangă, șoșoale, oloave* etc. și/sau *iordan, dumă* etc.).

În acest context, evidențiem și articolul lexicografic al *minciunii* din *Dicționarul asociativ al limbii române*, care surprinde numeroase contexte²⁷. Analiza combinatorie/contextuală descrie și definește riguros latura semantică a deprinderii: minciuna (*neadevăr, fals, falsitate, nedreptate, lașitate, ipocrizie, înșelăciune, fățărnicie, înșelare, păcăleală* etc.) este consecință (*gogonată, rea, bună, frumoasă, mică, urâtă, amară, falsă* etc.) a acțiunii mincinosului (*copil, Pinocchio, om, bărbat, Bănescu, colegi, politicieni, frate, bărbat* etc.) de a minți, provocând *durere, păcat, rușine, dezamăgire, dezgust, supărare, tristețe, dispreț, suferință* etc. Se poate observa că pe baza semnelor delimitate se stabilesc identități, dar și opoziții (*adevăr, dreptate, dulce, frumoasă* etc.). Relevante sunt și cuvintele din vocabularului afectivității, care exprimă sentimente/atitudini/stări: *nesimțire, neplăcere, dezgust, supărare, tristețe, dispreț* etc. Câmpul asociativ propune numeroase variații con-

²⁷ **Minciună**: adevăr (92); neadevăr (34); răutate (26); trădare (24); fals (20); ură (19); urât (19); mincinos (17); durere (15); falsitate (13); rău (13); neîncredere (12); păcat (12); dezamăgire (11); gogonată (11); greșală (11); mare (9); nedreptate (9); prostie (9); rușine (9); ascuns (8); rea (8); înșelătorie (7); lașitate (7); dreptate (5); dulce (5); ipocrizie (5); înșelăciune (5); copil (4); dezgust (4); fățărnicie (4); înșelare (4); nesimțire (4); nevoie (4); păcăleală (4); Pinocchio (4); supărare (4); tristețe (4); vorbă (4); adevărată (3); bărbat (3); bună (3); dispreț (3); farsă (3); frumoasă (3); glumă (3); ireal (3); mică (3); minciună (3); negru (3); om (3); pedeapsă (3); profit (3); scăpare (3); urâtă (3); vrăjeală (3); acoperire (2); amară (2); Bănescu (2); colegi (2); consecință (2); defect (2); ea (2); eroare (2); falsă (2); frate (2); frică (2); hoț (2); hoție (2); insuportabil (2); înșel (2); laș (2); neplăcere (2); nervi (2); nesimțit (2); nesincer (2); nimic (2); nu! (2); ocolire (2); picioare (2); politică (2); politicieni (2); poveste (2); realitate (2); suferință (2); –; adevăr ascuns; și adevăr; adevăr nefondat; adevărat; se admite; amăgire; amărăciune; antisocial; ascunde adevărul; a ascunde adevărul; a ascunde; ascunde; băieți; bătăie; bătăie; bluff; bombă; brașoave; bunătate; caracter prost; caracter; ceartă; ceva rău; citire; comedie; conștiință; crimă; crudă; crunt; declinarea adevărului; degeaba; detest; dezinformare; dezonoare; discreditare; disperare; drept; dușman; dureroasă; duritate; egoism; eșec; etern; eu; evadare; explicație; faptă rea; foc; folositoare; fraudă; fricos; fugă; furie; frustrare; galben; găsită; gelozie; gogoasă; gogonat; greutate; greutăți; groaznic; grosolană; idiot; ied; ieftin; iluzie; impresii; indiferență; indiscret; infractor; inteligentă; închisoare; înșela; a înșela; înșelat; înșelător; înțelepciune; josnic; judecată, durere; limbă; lipsă de respect; lipsă; mamă; mască; mereu; minciunește; minte; minți; a minți; mister; mișelie; mârșăvenie; moldovean; motiv; nas mare; nasol; neagră; neastâmpărat; neasumare; nebun; necesară; necinste; necredință; necunoaștere; nedrept; de neiertat; neloyal; neordonat; neplăcut; neputincios; nerespect; neseriozitate; nesiguranță; nesinceritate; nespusă; nevinovată; niciodată; nimeni; obicei; obișnuință; om laș; omis; ipocrit; oribil; pacoste; palavre; pariu; Păcală; păcate; păcălit; părinți; pedepsit; periculos; piatră; picioare scurte; plictisitoare; plâns; politician; poantă; prefăcătorie; prefăcut; prins; promisiune; prost; provocare; ranchiună; răbdare; răutăciune; rece; regret; revoltă; roșu; ruinare; rușinare; rușinoasă; scârbă; scop; scuze; secrete; slăbiciune; soluție; stricăciune; strâmbă; surplus; șapcă; șiretlic; șmecherie; știri; știu; tâlhar; tâmpenie; peste tot; trist; trișă; trișare; țeapă; urățenie; utilă; V. Ponta; vanitate; vas; viclenie; Victor Ponta; vină; viperă; visător; vorbe; vreme; zeu; zid (1); 780/276/85/191/1 [Popa *et alii* 2016: 190-191].

textuale, a căror interes e cu atât mai mare cu cât descrierile/identificările semantice sunt mai puțin accesibile: a se observa: minciună – *Bănescu, politică, politicieni, V. Ponta* etc.

Cu evoluții complexe, minciuna rămâne totuși o problemă de alegere, de creație a educației și rostului culturii în viața umanității, a destinului omului și umanității.

Un eseu inspirat, fundamental despre minciună în România este realizat de G. Liiceanu, care scrie: „Imperiul sovietic și comunismul nu au fost posibile decât prin minciună, minciuna a fost temelia întregului sistem”²⁸ [Liiceanu 2006: 62]. Autorul distinge minciuna care:

- devine standardizată, șablonizată, în divorț cu orice fantezie, inventivitate, creativitate; e o minciună alcătuită din elemente bătute în cuie;
- devine adevăr prin teroare; cel mințit acceptă să fie mințit pentru că nu are încotro;
- nu mai este operațională în sensul gândirii și practicii politice tradiționale; ea capătă o originalitate fără precedent: minciunosul îl minte pe mințit, iar acesta îl minte pe cel care l-a mințit; această minciună infinită în oglinzi, în măsura în care anulează minciuna;
- devine atotcuprinzătoare: toată lumea minte și minte în toate direcțiile [*ibidem*], relevând prin acestea noutățile pe care le aduce cu sine comunismul în economia minciunii publice.

Minciuna e acum, după cum menționează G. Liiceanu, miez într-un scenariu al răului și punct terminus²⁹.

Prin urmare, minciuna este parte a vieții noastre, a felului nostru de a fi, dar, precum nota Virgil Iordache, „situația mai poate fi salvată doar dacă cetățenii, poporul, națiunea, practică încă adevărul, măcar pe ici pe acolo, sau în unele regiuni, în unele comunități. Practicarea adevărului într-un stat slab, în care minciuna s-a instituționalizat, [pe bună dreptate] se poate face doar prin reguli nescrise, prin valorile tradiționale ale oamenilor” (Iordache).

Referințe bibliografice:

1. Avram, A., *Enciclopedia înțelepciunii*, București, Editura ALL Educațional, 2011.
2. Augustin, A., *Despre minciună*, ediție bilingvă, București, Editura Humanitas, 2016.
3. Cobeț, D., Manea, I., *Dicționarul general de sinonime al limbii române*, Chișinău, Editura Guinitas, 2013.
4. Cucuș, C., *Minciună, contrafacere, simulare. O abordare psihopedagogică*, Iași, Editura Polirom, 1997.
5. Cuceu, I., *Dicționarul proverbelor românești*, București-Chișinău, Editura Litera Internațional, 2007.
6. *De la lume adunate. Proverbe românești*, Chișinău, Editura Hyperion, 1992.
7. *Dicționarul enciclopedic de psihologie*, coord. Șchiopu Ur., București, Editura Babel, 1997.
8. Doron, R., Parot, Fr., *Dicționar de psihologie*, București, Editura Humanitas, 1999.
9. Iordache, V., *Despre minciună*, în <http://www.contributors.ro/cultura/despre-minciuna/>
10. Liiceanu, G., *Despre minciună: surse clasice ale moralei politice*, București, Editura Humanitas, 2006.
11. Popa, Gh., Sainenco, A., Prițcan, V., Popa, V., Lacusta, E., Trinca, L., Popa, L., *Dicționarul asociativ al limbii române*, vol. I, Iași, Editura Junimea, 2016.
12. Sillamy, N., *Dicționar de psihologie*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
13. Wierzbicki, P., *Structura minciunii*, trad. și notă asupra ediției de C. Geambașu, București, Editura Nemira, 1996.
14. Zanne, Iu., *Proverbele românilor din România*, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia, București, Editura Librăriei Socecu & Comp., 1900.

²⁸ O lucrare la fel de importantă privind minciuna din spațiul comunist este și cea a lui Piotr Wierzbicki, *Structura minciunii*, trad. și notă asupra ediției de C. Geambașu, București, Editura Nemira, 1996.

²⁹ Cf. [Cucuș 1997].